

Pospíšil, Ivo

Znalec slovanského Východu o mysticích

Slavica litteraria. 2022, vol. 25, iss. 2, pp. 169-172

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2022-2-14>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77315>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20230122

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Znalec slovanského Východu o mysticích

Ivo Pospíšil (Brno)

Tomáš Špidlík: *Ruští mystici*. Olomouc: Nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2021. 415 s. ISBN 978-80-7412-414-3.

Jsou badatelé, myslitelé a vědci, kteří jsou v rodině zemi pozapomenuti nebo zcela zapomenuti. V případě kardinála Tomáše Špidlíka to bylo v souvislosti s politickými poměry v Československu do roku 1989, ale bohužel ani později, kdy se vracíval do vlasti a kdy se zde začaly vydávat jeho práce, často přeložené z jiných jazyků, zejména z italštiny a francouzštiny, se neocitl na mediálním výsluní, nicméně už se o něm někde vědělo. Překvapivé není ani to, že tento katolický hodnostář s klíčovým postavením ve Vatikánu, a to zejména za zatím jediného slovanského papeže Jana Pavla II. (Karola Wojtyły, 1920–2005, svatořečen 2014), který byl současně básníkem a dramatikem s citem pro slovanský svět a východní myšlení, se zabýval tzv. východní spiritualitou. Prof. ThDr. Tomáš Josef kardinál Špidlík (1919–2010), se narodil v Boskovicích, zemřel v Římě a pohřben je ve Velehradě. Po absolvování gymnázia v rodném městě začal studovat latinu a češtinu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity; po uzavření českých vysokých škol německými nacisty vstoupil roku 1940 do jezuitského noviciátu v Benešově u Prahy, po jeho uzavření pokračoval ve studiích u Velehradě, kde také složil řeholní slib.

Jako jmenovaný prefekt velehradského gymnázia přednášel zde češtinu a ruštinu. Svěcení přijal v Maastrichtu, kam byl vyslán na teologická studia roku 1946, v nichž pak pokračoval ve Florencii. Rozhodl se nakonec do vlasti nevrátit. Studoval ještě na Papežském orientálním institutu v Římě, kde absolvoval francouzsky psanou disertací o Josifu Volokolamském a ruské spiritualitě. Zde také posléze přednášel a hos-

toval v různých jiných institucích, mimo jiné v USA, Indii, Kongu. Profesorem se stal roku 1961. Slavné jsou jeho promluvy ve vatikánském rozhlase. Tragická událost je spojena s jeho příbuzným Pavlem Švandou, který byl roku 1981 po návštěvě u Tomáše Špidlíka v Římě nalezen mrtvý v propasti Macocha; podle některých názorů se stal obětí tajné policie.

Od počátku devadesátých let 20. století byl emeritním profesorem na Papežském orientálním institutu, ale podílel se i na zakládání dalších institucí, žil a pracoval v Centro Ezio Aletti v Římě. Centrum Aletti Velehrad – Roma založené v Olomouci, jehož součástí je vydavatel přítomné publikace, a to nakladatelství Refugium, se věnuje vydávání spisů Tomáše Špidlíka. Od roku 1990 se několikrát vracel do vlasti a konal zde různé náboženské činnosti. Kardinálem ho jmenoval právě Jan Pavel II. roku 2003, a byl to kardinál Špidlík, kdo pronesl poslední promluvu před volbou nového papeže po jeho smrti.

Tomáše Špidlíka navštívily v Římě různé československé politické osobnosti, mimo jiné Alexandr Dubček a Václav Havel (ten mu za zásluhy udělil Řád T. G. M.). Kromě toho je nositelem vysokých italských řádů, vyznamenání českých, ruských, italských, nositelem čestných doktorátů od univerzity Cluj-Napoca, Univerzity Palackého a Univerzity Karlovy. Česká biskupská konference mu udělila Řád sv. Cyrila a Metoděje.

Špidlík je autorem duchovní literatury¹, ale jádro jeho výzkumů je spjata s tzv. východní

¹ Např. *Apoštol národů svatý Pavel*. Nakladatelství Refugium, 2008. *Cesta Ducha*. Nakladatelství Refugium, 1995. *Církevní otcové s Tomášem Špidlíkem*. Karmelitánské

spiritualitou.² Kromě toho napsal knihy o tradici Societatis Iesu (*Ignác z Loyoly a spiritualita Východu: průvodce knihou Duchovní cvičení svatého Ignáce z Loyoly*. Nakladatelství Refugium, 2001) a náboženských knížek pro děti (*Bajky o moudré sově*. Nakladatelství Refugium, 2003, 2. vydání 2011; *Ulípispirus a jiné pohádky*. Brixen: Nakladatelství A. Weger, 1971; *Profesor Ulípispirus a jiné pohádky*. Nakladatelství Refugium, 2000).

Cit pro východní křesťanství spojuje kardinála Špidlíka s jeho velkým přítelem Karolem Wojtyłą, za jehož pontifikátu se prohloubilo studium slovanského duchovního světa. Jan Pavel II. otevřel mimo jiné vatikánské archívy pro slavisty, zejména z jeho rodného Polska; takto se začalo hlubinné bádání o životě a díle velkého ruského konvertity, symbolistického básníka Vjačeslava Ivanova (1866–1949), o kterém se Špidlík zmiňuje i v přítomné knize, bohužel spíše marginálně, což je překvapivé, když uvážíme, že Vjačeslav Ivanov byl jeho profesorským předchůdcem na Orientálním institutu v Římě. Vjačeslav Ivanov totiž nejen přijal katolictví roku 1926, aniž by se vzdal pravosláví; do roku 1936 byl sovětským občanem, ale od roku 1929 byl v zahraničí podle tehdejších sovětských zákonů nelegálně. Je známo, že studoval v Berlíně, po bolševické revoluci byl k novému režimu

loajální a ten ho dosadil do akademických funkcí (Tiflis/Tbilisi, Baku). Přátelsky se stýkal s A. V. Lunačarským, prvním sovětským ministrem/komisařem osvěty/kultury, v Itálii se stýkal s M. Gorkým, později i s manželi Merežkovskými, Borisem Zajcevem, Martinem Buberem.

Knihy o velkých ruských mysticích vydaná původně italsky (*I grandi mistici russi*, 1977, přel. Pavel Ambros a Alan Černošou) obsahuje vše podstatné o východním mysticismu spojené s autorovým výkladem a jednoduchou interpretací a s ukázkami konkrétních textů. Doporučit ji třeba každému, kdo se zabývá východním křesťanstvím, ale také středověkou literaturou východních Slovanů. Slovo „ruský“ mělo v dějinách různé významy. Původně, jak je používá i Nestor v kronice *Vyprávění o dávných časech*, označovalo Skandinávce-vikings, varjagy (snad původně z ugrofinského „ruotsi“ monoftongizovaného na kořeny „rus“ a „ros“ s různou, vyvíjející se sémiotikou), zakladatele Kyjevské Rusi jako prvního státu východních Slovanů, který obývalo původních 14 kmenů, jak je Nestor vyjmenovává, s jádrem u Poljanů, zakladatelů Kyjeva, později označoval východní Slovanů jako takové – odtud Malá Rus, Bílá Rus, Velká Rus, Červená Rus, Černá Rus apod. (některé pojmy jsou značně proměnlivé a mají různé výklady): skupina tří ukrajinsky píšících haličských básníků se označuje jako „ruska trijca“ (руська трійця), tedy „ruská trojka/trojice“ (Marijan Semenovič Šaškevyč, 1811–1843, Jakiv Fedorovič Holovačkyj, 1814–1888, Ivan Mykolajovič Vahylevyč, 1811–1866). Vývoj od druhé poloviny 19. století k současnosti vedl k další diferenciaci a proměnám teritoriálním i jazykově etnickým a identifikačním. Nicméně uváděné texty byly společné všem východním Slovanům, byly srozumitelné, i když vznikaly na různých teritoriích. Pozoruhodné je, že Špidlík věnuje menší pozornost jazyku, neboť jde samozřejmě o staroslověnštinu, resp. církevní slovanštinu obohacovanou regionálně prvky východoslovanských dialektů, jimž se souborně říká „obecná východoslovanština“. Tento jazyk se užíval jako spisovný, literární a byl užíván a čten na celém areálu východních Slovanů.

„*Dějiny národů jsou plné revolucí, změn, nových myšlenek, a přece i ti nejnadšenější inovátoři nakonec objeví, že mrtví všech národů hovoří. Na začát-*

nakladatelství, 2006. *Duchovní jednota nové Evropy*. Nakladatelství Refugium, 2007. *Duše poutníka*. Karmelitánské nakladatelství, 2004. *Nové cesty pastorální teologie*. Nakladatelství Refugium, 2008. *Důvody srdce*. Nakladatelství Vyšehrad, 2001. *Svatá Melánie : úsvit nových dějin*. Nakladatelství Refugium, 2004. *Umíme se modlit?* Nakladatelství Refugium, 2001 (2012 dotisk). *Vědy – umění – náboženství : protiklad nebo soulad?* Nakladatelství Refugium, 2009. *Věřím v život věčný. Eschatologie*. Nakladatelství Refugium, 2007, aj.

2 Např. *Duše Ruska s Tomášem Špidlíkem*. Karmelitánské nakladatelství, 2000. *Ignác – starce : příklad duchovního otcovství*. Nakladatelství Refugium, 2005. *Ruská idea : jiný pohled na člověka*. Z franc. přeložil: Antonín Juvenál Valíček. Nakladatelství Refugium, 1996. 414 s. (Dílo Tomáše Špidlíka. 3. Studium. 88.) *Spiritualita křesťanského východu IV. : mnišství*. Z francouzského originálu přeložil: Juvenál Valíček. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma, 2004. 396 s., il. (Souborné dílo Tomáše Špidlíka. 4.) *Spiritualita křesťanského východu II. : modlitba*. Nakladatelství Refugium, 1999. *Spiritualita křesťanského východu I. : systematická příručka*. Nakladatelství Refugium, 2002.

ku si snad jsou vědomi jen toho, že je těžké popřít minulost; později však zpozorují, co by to způsobilo za škodu, a nakonec dospějí k závěru, že je to přímo nemožné. I kdyby se zdálo, že přítomnost překonává veškerou minulost, tradice minulosti zůstávají rozzářeny majákem, které trvale osvětlují přítomnou cestu“ (s. 6). Neznám přílehlavější slova než tato Špidlíkova, která by přesněji vyjadřovala kontinuitu a identitu, i když se o ně dnes dbá jen málo.

Texty mají, jak je známo, i literární, estetickou hodnotu, některé větší, jiné menší. Autor dělí svou knihu na oddíly podle funkcí a názorů jednotlivých autorů, a tak sleduje vývoj východního křesťanského myšlení. Pohybuje se od *Života Borise a Gleba* (škoda, že výrazněji neupozornil na filiaci s českou hagiografií o sv. Václavu a sv. Ludmile, jeho babičce) přes *Kyjevsko-pečerský paterik*, svatě biskupy (svjatiteli) k tzv. svatým knížatům (zde bych od sebe přece jen více oddělil západní tradici rytířstva a bojovníků za křesťanství na evropském východě), k *Životu Sergeje Radioněžského* od Jepifanije Přemoudrého, své místo tu mají reformátoři typu Josifa Volokolamského (josifljané), hésychasmus, samozřejmě jurodiví, ale ti jsou vyloženi nepodrobně, nehlubinně, což je škoda; velkým přínosem je pojednání o duchovní knize a vůbec o knize a vůbec literatuře v pojetí východního křesťanství, jsou tu listy Feofana (Theofana) Zatvornika, známé Gogolovo pojednání o božské liturgii, úvahy Jana Kronštadského, traktát o ikonomalbě (lépe než „ikonopisu“; je tu sice uveden úryvek ze *Života* protopopa Avvakuma, ale už nikoli jeho známé pojednání o ikonách), rodinný život (N. S. Arseňjev), úvahy odkazující k textům G. Skovorody, P. Čaadajeva. A. Chomjakova, V. Bělinského, F. Dostojevského, V. Solovjova a V. Ivanova, je tu i Bakunin, prostě mystici jsou lidé různého zrna a jen nepoučeného šokuje, že tu najdeme i západníka Čaadajeva (i když ten stanul u kolébky obou směrů – tedy i slavjanofilství v *Apologii šlencově*) a Bělinského s jeho láskou k Hegelovi a utopickým

socialistům, stejně jako anarchistu Bakunina, který byl i pro Marxe příliš radikální. Myslím, že je to jen další doklad krajností a hloubky východního myšlení, to je jeho podstatný rys, jehož skutečným znalcem katolík kardinál Tomáš Špidlík po desetiletí byl. Jeho kniha by se měla stát denní četbou všech, kdo se chtějí stát odborníky na východoslovanskou zbožnost a komplexní pohled na svět, tu dnes stojí osamoceně, ale o to je důležitější zvláště proto, že jejím autorem je světový znalec a náš moravský krajan, který v katolickém světě dosáhl skutečně nejvyšších met, a to nejen v hierarchii, ale především ve vzdělanosti, jež je koneckonců jádrem toho typu křesťanství, jež ho tak zaujalo.

Je to hodně „exotické“: v této souvislosti by možná některé, zde neuvedené texty ještě zvýrazňovaly ony krajnosti, třeba z protopopa Avvakuma jeho exorcistické konání, kdy běs vyskočí z postiženého a skrývá se v koutě místnosti; nebo sebetřýznění, když podléhá půvabům zpovídající se dívky a následně si pálí ruku v plameni svíčky, dokud se neškvaří maso.

Doporučoval bych propříště ujednotit jména a názvy: uvádět je počestně a v závorce jejich původní znění. Ocenil jsem, že se tu uvádí i české znění Berďajevovy *Duše Ruska* v našem překladu z roku 1992 pro tehdejší brněnské nakladatelství Petrov.

Když tyto texty čte vzdělaný a poučený člověk, ať je věřící nebo nevěřící, křesťan východní nebo západní, uvědomuje si, že bez nich si literatury východních Slovanů, Rusů, Ukrajinců a Bělorusů, jistě i Rusínů, nelze vůbec představit. To, co se nazývá postsekularismem, tedy určitý návrat ke středověké zbožnosti, sakralitě, se zde realizoval jinak, specificky; jinak řečeno: tyto literatury proces sekularizace nikdy nezavřely, vždy si ponechávaly svůj sakrální ráz, i když zvláštní a místně a časově podmíněný. Špidlíkova kniha tedy má řadu přesahů spojujících teologii, liturgii, literaturu, estetiku, filozofii, krátce dobro a krásu.

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

ivo.pospisil@phil.muni.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.